

Titel: Fremmedes Tanker, eller Forsøg til Udbredelse af læseværdige og nyttige Oversættelser, samlede og udgivne for at bidrage til den Danske Stats og Oeconomies Forbedring, samt Smagens Opkomst. [S. 1-34: Brevvexling mellem tvende reysende Perser angaaende Aarsagerne til Folkemængdens Aftagelse i Verden. Udtaget af Hr. Montesquieu persiske Breve. S. 35-40: Anmerkninger over de Romere angaaendes Agerdyrkningen. S. 41- 48: Om Fattige og Tiggere. S. 49-59: Om Agerdyrknings Skoler, S. 59-60: Om Mistbede.]

Citation: "Fremmedes Tanker, eller Forsøg til Udbredelse af læseværdige og nyttige Oversættelser, samlede og udgivne for at bidrage til den Danske Stats og Oeconomies Forbedring, samt Smagens Opkomst. [S. 1-34: Brevvexling mellem tvende reysende Perser angaaende Aarsagerne til Folkemængdens Aftagelse i Verden. Udtaget af Hr. Montesquieu persiske Breve. S. 35-40: Anmerkninger over de Romere angaaendes Agerdyrkningen. S. 41- 48: Om Fattige og Tiggere. S. 49-59: Om Agerdyrknings Skoler, S. 59-60: Om Mistbede.]", i *Luxdorps samling af trykkefrihedens skrifter 1770-1773: Række 1 bind 5*, P.H. Høecke, 1771, s. 1. Onlineudgave fra Trykkefrihedens Skrifter: https://tekster.kb.dk/text/tfs-texts-1_005-shoot-workid1_005_011.pdf (tilgået 06. maj 2024)

Anvendt udgave: Luxdorps samling af trykkefrihedens skrifter 1770-1773: Række 1 bind 5

Ophavsret: Materialet er fri af ophavsret. Du kan kopiere, ændre, distribuere eller fremføre værket, også til kommercielle formål, uden at bede om tilladelse.

[Læs Public Domain-erklæringen](#)

Fremmedes Tanker, eller Forsøg til Udbredelse af læseværdige og nyttige Oversættelser, samlede og udgivne for at bidrage til den Danske Stats og Oeconomies Forbedring, samt Smagens Opkomst.

Kiøbenhavn

trykt hos Paul Hermann Höecke 1771.

2

Indhold.

Brevvexling om Aarsagerne til Folkemængdens

Aftagelse - Side 1.

Anmerkninger over de Romeres Agerdyrkning 34 Om Fattige og Tiggere - 41

Om Agerdyrknings Skoler - 49

Om Mistbede - 59

3

Forerindring. Disse oversatte Stykker, som her leveres Læseren, vil man haabe skal findes læseværdige for Danske Læsere, og ikke være uværdige til høyere Eftertanke. De ere alle valgte med Flid. Dog ikke i den Hensigt, at de ere alle passelige hos os; men for at give Anledning til Efterfølgelse og Forbedringer hvori det kan lade sig gjøre. Det, man har taget af Montesquieus Persiske Breve, indeholder vel en Deel Tanker; som ikke vil finde alles Bifald, og kunde have fortient nogle Anmerkninger, dersom man havde vildet forekomme Læserens; men Tankerne ere dog allevegne saa sandsynlige, at de fornøyer under Læsningen, omendskiønt ikke overalt saa sande, at de ere at bygge paa. Anmerkningerne over de Romeres Agerdyrkning viser, til hvad Nytte Krigshære i Fredstider kan og bør være

4

i en Stat; og at de almindelig brugelige Øvelser, for ey at lade Sold terne gandske henleve i Ørkesløshed, ere gandske utilstrekkelige til at danne hærdede Krigsfolk: saa disse Anmerkninger bestyrker Nyttens af en vel indrettet Landmilitz. Det Stykke om Fattige og Tiggere lærer os og, hvor slet de Gaver ere anvendte, som hengives til Fattige for at styrke dem i Dovenskab; og at den gjør bedre, som opmuntrer og hjælper Arme til Arbeyde, end den der underholder dem ved Almisser i en doven Ørkesløshed. Ligeledes ere de øvrige Stykker valgte, for at gjøre sin Nytte, saavidt de kan have Indflydelse til Statens og Oeconomiens Forbedring.

Finder dette Forsøg til Udbredelse af nyttige Oversættelser den Afsetning, som kan forsikre dets Bifald blant Publicum, vil Forleggeren fortsætte samme, dog uden at forbinde sig til nogen vis Tid; hvis ikke, vil man dog ey deraf slutte, at jo Kiendere skønner Værdien, som en Samling af saadanne udsøgte oversatte Stykker bør staae i hos en Nation, der har opladte Oyne, og arbeyder paa sin Forbedring og Opkomst.

5

Brevvexling

imellem

tvende reysende Perser

angaaende

Aarsagerne til Folkemængdens

Aftagelse i Verden.

Udtaget af Hr. Montesquieu persiske Breve.

Rhedi til Usbek. Til paris.

Imidlertid jeg opholder mig i Europa, læser jeg de gamle og nye Historieskrivere; jeg sammenligner alle Tider; jeg fornøyer mig ved at see dem, saa at tale, løbe mig forbi og jeg kaster fornemmelig min Eftertanke paa disse store Forandringer, som have gjort enhver Tidsalder saa forskiellig fra hinanden og Jorden sig selv saa lidet kiendelig.

Du har maaskee ikke givet Agt paa en Ting, som hver Dag foraarsager mig Bestyrtelse. Hvorfor er Verden nu faa lidet befolket frem for tilforn? Hvorledes har Naturen kundet tabe denne overflødige Frugtbarhed af de første Tider? Skulde den allerede være i sin

6

2

Alderdom? Og skulde den af Mathed gaae til Grunde?

Jeg har opholdt mig mere end et Aar i Italien, hvor jeg ikke har seet andet end Levningerne af dette gamle Italien, som fordem var saa berømt. Omendskiønt alle Folk boe i Stæderne, ere de dog aldeles øde og uden Folk. Det synes, som de ikke mere vare til uden for at betegne det Sted, hvor disse mægtige Stæder vare, om hvilke Historien har talt saa meget.

Der ere Folk, som paastaae, at den eneste Stad Rom indeholdte fordem flere Indbyggere, end et heelt stort Kongerige i Europa nu omstunder. Der har været den rommerske Borger, som har havt ti, ja vel tyve tusinde Slaver, uden at regne dem, som arbejdede i Landhusene; og da man regnede Borgernes Antal til fire, eller fem hundrede Tusinde, saa kan man ikke bestemme Tallet af dens Indbyggere, uden at Indbildningen maa studse og forfærde sig.

Sicilien har i gamle Dage havt mægtige Kongeriger og talrige Folkeslægter, som siden ere blevne usynlige: Denne Øe har nu intet af Vigtighed, uden dens Volkaner.

Grækenland er saa øde, at det ikke indeholder den hundrede Deel af dets gamle Indbyggere.

Spanien, som fordem var saa fuld af Mennesker, fremviser nu ikke andet end øde Marker; og Frankerige er intet, i Sammen-

7

3 ligning med det gamle Gallien, hvorom Cæsar taler.

De nordlige Lande ere meget blottede for Folk; og der fattes meget i at deres Indbyggere nu, som tilforn, maa være nødte til al dele sig, og udsende, ligesom Bisværme, Kolonier og hele Folkestægter, for at opsøge nye Opholdssteder.

Polen og det europæiste Tyrkie har næsten ingen Folk mere.

Man skal ikke finde den hundrede Deel af de Mennesker i Amerika, som tilforn udgjorde saa store Riger, i denne Deel af Verden.

Asien er ey heller i bedre Tilstand. Dette lille Asien, som indeholdte saa mange mægtige Monarkier, og et saa stort Antal af store Stæder, har nu ikke mere end to eller tre. Hvad det store Asien anqaer, da er den Deel, som er underkastet Tyrkerne, ikke mere befolket; og man skal see, naar man vil sammenligne den Deel, som er under vore Kongers Herredømme, med dens forrige florerende Tilstand, at den ikke har uden et gandske lidet Antal af de utallige Indbyggere, som vare der i Xerxernes og Dariernes Tider.

Hvad de smaa Stater angaaer, som ligge omkring disse store Riger, da ere de virkelig øde. Saaledes ere Kongerigerne Irimette, Circassien og Guriel. Disse Fyrster, med vidt-

8

4

løstige Stater, tælle neppe i halvtrediesinstyve Tusinde Undersaattere.

Egypten har ikke mindre aftaget end de andre Lande.

Kort: jeg betragter Jorden nøye, og jeg finder intet paa samme, uden en jammerlig aftagende Tilstand. Der kommer mig for, som jeg saae den nyelig at have været plaget med Ødelæggelser af Pest og Hungersnød.

Afrika har altid været saa ubekendt, at man ikke kan tale saa udtrykkelig om samme, som om de andre Dele af Verden, men, naar man kuns vil betragte Kysterne ved det middellandske Hav, som til alle Tider have været bekiendte, saa seer man, at den er forfærdelig affalden fra den Anseelse, som den var i under Carthagenienserne og Rommerne. Dens Fyrster ere nu omstunder saa svage, at de ere de allermindeste Magter i Verden.

Efter en Overregning, saa nøyagtig, som den kan være i Ting af saadan en Beskaffenhed, har jeg befunden, at der er neppe den tiende Deel Mennesker paa Jorden, som der vare i de gamle Tider. Det, som er det allerforunderligste derved, er, at Folkemængden aftager daglig, og, dersom dette vedvarer i ti Aarhundrede, saa skal den ikke blive til andet end en Ørken.

See her, min kiere Usbek, den allerforfærdeligste Tidspunkt, som nogen Tid er foregaaet i Verden. Men neppe er man bleven

9

5

den vaer, fordi den er skeet uformærkt, og i en Tid af mange Aarhundrede: Hvilket udviser en indvortes Feyl, en hemmelig og forborgen Gift, en tærende Sygdom, som svækker og qvæler den menneskelige Natur.

Venedig den 10de af Yaaneden Ryebeg 1718.

Usbek til Rhedi. Til Venedig.

Verden, min kiere Rhedi, er ikke uforkrænkelig, ey engang Himlene ere frie derfor. Astronomerne ere øyensynlige Vidner til deres Forandring, hvilke ere gandske naturlige Virkninger af Materiens almindelige Bevægelser.

Jorden er underkastet, ligesom de andre Planeter, Bevægelsernes Love. Den lider, inden i sig selv, en stedsevarende Strid af dens første sammensættende Partikler. Havet og det faste Land synes at være indviklede i en evig Krig; ethvert Øyeblik frembringer nye Sammenføyelser.

Menneskene, i et Opholdssted, saaledes underkastede Forandringer, ere i ligesaa uvis en Tilstand. Hundrede tusinde Aarsager kan virke, og være i Stand til at ødelægge dem, og, efter mange stærke Grunde, forøge eller formindske deres Anral.

Jeg vil ikke tale til dig om disse besynderlige Tidspunkter, som saa ofte findes hos Historieskriverne, hvilke have ødelagt hele Stæder og

10

6

Kongeriger. Der findes almindelige af dem, som mange Gange have fat det menneskelige Kiøn paa Neppet af dets Undergang.

Historierne ere fulde af disse almindelige Peste, som have efter hinanden ødelagt hele Verden. Iblant andre tale de om en, som var saa hæslig, at den udstrakte sin Gift lige indtil Roden af Planterne, og yttrede sig i den hele bekiendte Verden, lige indtil Riget Catay. En Grad mere af Smitsomhed skulde maaskee i en eneste Dag have ødelagt den hele menneskelige Natur.

Det er endnu ikke to Aarhundrede siden, at den allerskammeligste af alle Sygdomme yttrede sig i Europa, Asien og Afrika. Den gjorde i en kort Tid forfærdelige store Virkninger. Det havde været ude med Menneskene, dersom den, med samme rasende Voldsomhed, havde fortsat sin Fremgang. Overvældede med Sygdom fra deres Fødsel af, udygtige til at bære Byrden af de selskabelige Forretninger, de have ynkeligen omkommet.

Hvad skulde der have blevet af, dersom Giften havde været lidt mere fuldkommen? Og skulde uden Tvivl have blevet det, dersom man ikke havde været lykkelig nok til at opfinde et Hjelpemiddel saa mægtigt, som det man har opdaget. Maaskee at denne Sygdom, ved det den angriber de forplantende Dele, skulle have angrebet Forplantelsen selv.

11

7

Men hvorfor vil jeg tale til dig om den ødelæggelse, som kunde have hændtes det Menneskelige Kiøn? Har den ikke virkelig tildraget sig; og blev det ikke ved Syndfloden bragt til en eneste Familie?

Der ere nogle Philosopher, som gjøre Forskiel paa tvende Skabninger; nemlig, Tingenes og Menneskets; de kan ikke begribe, at Materien og de skabte Ting skulde kuns have en Alder af sex tusinde Aar; at Gud har forhalet sine Gierninger i al Evigheds Evighed, og har ikke betient sig af sin skabende Magt, uden fra i Gaar. Skulle det være, fordi han ikke skulle have kundet det, eller fordi han ikke skulle have vildet? Men, dersom han ikke haver kundet det til en Tid, saa har han ey heller kundet det til en anden Tid. Det er altsaa, fordi han ikke har vildet. Men, da der er ingen Foranderlighed i Gud, saa, dersom man biefalder, at han har vildet noget engang, saa har han vildet det altid, og fra Begyndelsen.

Imidlertid tale alle Historieskrivere om en første Fader. De lade os see den Menneskelige Natur i sin første Fødsel. Er det ikke naturligt at tænke, at Adam er bleven reddet fra en almindelig Ulykke, ligesom Moe fra Syndfloden; og at disse store Begivenheder har været hyppige paa Jorden siden Verdens Skabelse.

Men alle Ødelæggelser ere ikke heftige. Vi see adskillige Dele af Jorden at blive trætte af

12

8

at frembringe til Menneskenes Underholdning. Hvorledes kan vi vide, om ikke den hele Jord har almindelige, langsomme og uformærkte Aarfaget til Mathed?

Det fornøyer mig, at jeg har givet Dig disse almindelige Begreb, førend jeg indlader mig i en Nøyer Besvarelse paa dit Brev om Folkemængdens Formindskelse, i en Tid as sytten til atten Aarhundredes Forløb. I et følgende Brev skal jeg vise dig, at, foruden de physiske Aarsager, findes der moralske, som have frembragt denne Virkning.

Paris den 8de af Maaneden Chabhan 1718.

Usbek til den samme.

Du søger Aarsagen, Hvorfor Jorden nu er mindre befolket end i de forrige Tider, og dersom Din Undersøgelse er geleydet med en Nøye Agtsomhed, saa skal Du see, at denne Forandring kommer af den, som er forefalden i Sæderne.

Siden den christelige Religion og den mahomedanske have deelt den rommerske Verden, ere Tingene blevne meget forandrede: Der feyler meget i at disse ro Religioner ere ligesaa gunstige for Kiønnets Formerelse, som den, disse Verdens Beherskere havde.

I denne sidste var Polygamie forbuden, og deri havde den en meget stor Fordeel over

den

13

9 den mahomedanfike Religion. Skilsmisse var tilladt i samme; og derved erholdte den en anden, som var ikke mindre vigtig, over den christelige.

Jeg finder intet, som er sig selv saa imodsigende, som denne Mængde Koner, hvilke den hellige Alkoran tillader, og den Befaling at fornøye dem, som er anordnet i den samme Bog. Besøg Eders Koner, siger Propheten, fordi I ere dem saa nødvendige, fom deres Klæder; og fordi de ere Eder saa nødvendige, som Eders Klæder. See! dette er en Befaling, som gjør en sand Muselmands Liv meget møysommelig. Maa ikke den Mand, som har de i Loven anordnede fire Koner, og kuns ligesaa mange Medhustruer, eller Slavinder, blive aldeles udmattet af saadan en Mængde Klæder?

Eders Koner ere Eders Agre, siger Propheten videre; dyrk da Edres Agre; gjør vel imod Eders Siele, og I skal finde det i sin Tid.

Jeg anseer en god Muselmand, som en Fægtere, der stedse er bestemt til at kiempe, uden nogen Hvile; men som, snart svækket og udmattet af sit første haarde Arbeyde, forsmægter paa Kiempepladsen af Seyeren selv; og befinder sig, saa at tale, begravet under fine egne Seyervindinger.

Naturen virker stedse med Langsomhed, og, saa at sige, med Sparsommelighed. Dens

14

10

Virkninger ere aldrig heftige. Endog i det den skal frembringe, forlanger den Maadelighed; den gjør ikke et Skridt uden Orden og Maal; vil man overile den, saa bliver den snart mat; den anvender da al den Styrke, som den har tilovers, til dens Vedligeholdelse; og saa maa den nødvendig tabe sin frembringende Kraft og sin forplantende Magt.

I saadan en svækkende og aftagende Tilstand sættes vi stedse ved dette store Antal Koner, som ere mere beqvemme til at udtømme os end til at fornøye os. Det er gandske almindeligt hos os, at see en Mand i et overmaade stort Serail med et lidet Antal Børn. Disse Børn ere endog den meste Tid skrøbelige og usunde, og have Minde af deres Faders Mathed.

Dette er endnu ikke nok: Disse Koner, som ere forbundne til en tvungen Indgetogenhed, maa nødvendig have Folk til at vogte sig, hvilke ikke kan være andre end Gildingere. Religionen, Skalusie, og Fornuften selv, tillader ikke at lade andre komme dem nær. Disse Vogtere bør være mange, enten for at haandthæve Roligheden indvortes iblant den Kiv og Trætte, som disse Koner idelig ere indviklede i; eller og for at forhindre de Angreb, som kunne skee uden fra. Altsaa, naar en Mand har ti Koner eller Medhustruer; saa er et lige Antal Gildingere ikke for stort, til at vogte dem. Men hvilken

15

11

Forliis foraarsages ikke Selskabet ved dette store Antal af Mennesker, som ere døde fra deres Fødsel af; og hvor stor en Formindskelse i Folkemængden maa en deraf følge!

Pigerne, som ere Slavinder i Seraillet, for tillige med Gildingerne at opvarte dette store Antal Koner, blive næsten alle gamle der, i en ynkelig Jomfruedom; de kan ikke gifte sig, saa længe de blive der; og deres Fruer, som ere engang vante til dem, skiller sig næsten aldrig af med dem.

See! Saaledes beskæftiger en eneste Mand saa mange andre Undersaatter af begge Kiøn blot med sine Fornøyer, dræber dem for Staten, og gjør dem unyttige til Kiønnets Formerelse.

Constantinopel og Ispahan ere de to største Rigers Hovedstæder i Verden. Det er der, hvor alle maa støde til, som til en Middelpunkt, og hvorhen Menneskene, tillokke paa tusinde Maader, begive sig allevegne fra. De omkomme dog af sig selv, og de skulde snart blive reent øde, dersom Monarkerne ikke, næsten ved et hvert Aarhundrede, lode komme hele Nationer derhen, for igien at befolke dem. Jeg skal ende denne Materie i et andet Brev.

Paris den 13de af Maaneden Ehabhan 1718.

16

12

Usbek til den samme.

Rommerne havde ikke færre Slaver end vi, de havde endog flere; men de brugte dem bedre.

Langt fra at de ved Tvangsmidler vilde forhindre disse Slavers Formerelse, saa søgte de tvertimod af al Magt at ophielpe den; de forenede dem saa meget, som de kunde, ved Ægteskabe. Derved opfyldte de deres Huse med Tienstetyender af begge Kiøn og alle Aldere, og forskaffede Staten en utallig Folkemængde.

Disse Børn, som i Tidens Længde udgiorde en Herres Rigdom, bleve fødte, i en utallig Mængde, omkring ham. Han maatte alene sørge for deres Underholdning og Opdragelse. Fædrene, frie for denne Byrde, fulgte alleneste Naturens Tilbøyelighed, og formerede deres Familie, uden at frygte for, at den skulde blive alt for talrig.

Hos os derimod, som jeg allerede har sagt Dig, ere Slaverne ikke beskæftigede med andet, end med at vogte vore Koner; og ligge altsaa i Henseende til Staten i en stedsevareude Sovesyge; saa at man Des Aarsag maa indskrænke Konsternes og Jordens Dyrkelse til nogle frie Mennesker og Huusfædre, hvilke endog lægge sig det mindste derefter, som de kan.

Saaledes var det ikke hos Rommerne. Republiken betiente sig af dette trælbaarne Folk med en uendelig Fordeel. Enhver af dem havde

17

13

en vis Art af Eyendom, hvilken han besad paa de Vilkaar, som hans Herre foreskrev ham: dermed arbejdede han, og betiente sig af samme, paa saadan Maade, som hans Vindskibelighed best kunde indgive ham. Denne vexlede; hiin gav sig til at drive Handel til Søes: den ene solgte Kramvahre i smaa Partier; den anden beflittede sig paa en mekanisk Konst, eller og forpagtede og forbedrede Jordegodser: Men der var ingen iblant dem, som jo af yderste Formue beflittede sig paa at trække Fordeel af denne Eyendom, hvilket forskaffede ham paa engang Beqvemmelighed i sin nærværende Trældom, og Haab om en tilkommende Frihed. Dette gjorde et arbejdsomt Folk og oplivede Konsterne og Vindskibeligheden.

Disse Slaver, som vare blevne rige ved deres Fliid og Arbejde, købte sig løs, og bleve Borgere. Republikken forbedrede sig stedse, og imodtog i sit Skiød nye Familier, ligesom de gamle gik til Grunde.

Jeg skal maaskee i mine følgende Breve finde Leylighed til at overbevise Dig, at jo flere Mennesker der ere i en Stat, jo mere florerer Handelen der. Jeg skal og lettelig overbevise Dig, at jo mere Handelen florerer der, jo mere forøges Menneskenes Antal der; disse tvende Ting maa nødvendiggen understøtte og ophielpe hinanden.

18

14

Dersom dette er saa, hvor meget maatte da ikke dette Antal af Slaver, som stedse vare arbejdsomme, forøges og formeres? Vindskibeligheden og Overflødheden frembragte dem, og de paa deres Side frembragte Overflødhed og Vindskibelighed.

Paris den 16de af Maaneden

Chabhan 1718.

Usbek til den samme.

Vi have hidindtil talt om de mahomedanske Lande, og søgt Aarsagen, Hvorfor de ere mindre befolkede, end de, som vare underkastede Rommernes Herredømme; lad os nu undersøge det, som har foraarsaget denne Virkning hos de Christne.

Skilsmisse var tilladt i den hedenske Religion, og den blev de Christne forbuden. Denne Forandring, som i Begyndelsen syntes at være af saa liden Vigtighed, havde uformærkt forfærdelige Følger, og saadanne, som man neppe kan troe.

Man borttog ey alene al Sødheden af Ægteskabet, men man svækkede endog dets Øyemærke, ved at vilde Nøyerer sammenknytte Knuderne, løsnede man dem; og i stæden for at forene Hierterne, som Øyemerket derved var, adskildte man dem til ævig Tid.

I en saa frie Handling, og hvori Hiertet bør have saa megen Deel, indførte man Tvang,

19

15

Nødvendighed, ja endog Skiebnens Beskikkelse, Ekkelhed, Særsindighed, og Sindets Ufordragelighed regnede man for intet. Man vilde gjøre Hiertet bestandigt; det er at sige: det, som er det mest foranderlige og mest ubestandige i Naturen. Folk, som faldt hinanden besværlige, og som næsten altid vare hinanden ufordragelige, sammenføjede man med stedsevarende Baand, og uden Haab om nogen Opløsning; og deri efterlignede man disse Tyranner, som lode binde levende Mennesker til døde Kroppe.

Intet gjorde mere til den indbyrdes Forbindtlighed, end den frie Magt af Skilsmisse: en Mand og en Kone bleve derved bragte til taalmodigen at udholde de forefaldende Huus-Fortrædeligheder, saasom de vidste, at det stod til dem selv, at gjøre Ende derpaa; og ofte forbeholdte de sig denne Magt, deres hele Livstid, uden at betiene sig deraf, blot ved denne Betragtning, at de havde Frihed til at gjøre det.

Saaledes er det ikke beskaffen med de Christne, at de kunne have Haab, at Fremtiden skulle forandre deres nærværende Fortrædeligheder. De see intet andet i Egtestandens Ubeageligheder, end deres Vedvarende, og saa at sige, deres Evighed: deraf reyser sig Ekkelhed, Uenighed og Foragt; og det er ligesaa stort et Tab for Eftertiden. Neppe har man tilendebragt tre Aar i Egtstanden, førend man forsømmer det væsentlige deri. Man fordriver

20

16

tredive Aar tilsammen med Koldsindighed. Der forefalde hemmelige Skilsmisser, ligesaa stærke, og maaskee mere skadelige end om de vare offentlige. Enhver lever og bliver for sig; og alt dette til de tilkommende Slægters største Skade. En Mand, kied af en evig Kone, vil snart søge hen til de berygtede Fruentimmere. En Omgjengelse som er ligesaa skammelig som skadelig for Selskaber, hvilken, uden at opfylde Egteskabets Øyemærke, forestiller i det allerhøyeste ikke andet end dets Fornøjelser.

Dersom der iblant tvende Personer, der saaledes ere sammenbundne, findes en, som enten formedelst sit Temperament, eller sin Alder, er uskikket til Naturens Hensigt og Kiønnets Formerelse, saa begraver den den anden tillige med sig selv, og gjør samme ligesaa unyttig, som den selv er.

Altsaa har man ikke nødig at forundre sig, naar man hos de Christne seer saa mange Egteskaber frembringe et saa lidet Antal Borgere. Skilsmisse er afskaffet. De ilde sluttede Egteskaber forbedres nu ikke mere. Konerne gaae nu ikke mere, som hos Rommerne, efter Hinanden i adskillige Mænds Hænder, hvilke underveys droge den mueligste Fordeel af samme.

Jeg tør sige, at, dersom det, i en Republik, som Lacedemon, hvori Borgerne stedse vare tvungne ved subtile og sære Love, og hvor

21

17 der kuns var en Familie, som var Republikken, havde været fastsat, at Mændene hver Aar skulle tage andre Koner, saa skulde deraf være bleven født et utalligt Folk.

Det er meget vanskeligt at kunne begribe den Aarsag, som har bragt de Christne til at afskaffe Skilsmissen. Egteskabet er, hos alle Nationer i Verden, en Contrakt, i hvilken alle Betingelser kan have Sted; man burde altsaa ikke udelukke andre af samme, end de som kunde svække dens Øyemærke. Men de Christne betragte ikke Egttestanden paa denne Maade; de ere og virkelig meget forlegne, naar de skal sige, hvad den egentlig er. De lade samme ikke bestaae i Sandsernes Fornøjelse: Tvertimod, som jeg allerede har sagt dig, det synes, som de af yderste Formue stræbe at udjage den derfra: Den er altsaa et Billede, en Figur, og noget mystisk, som jeg ingenlunde kan begribe. Paris den 19 de af Maaneden Chahban 1718.

Usbek til den samme.

Forbudet af Skilsmisse er ikke den eneste Aarsag til Folkemængdens Aftagelse i de christelige Lande: Det store Antal Gildinger, som de have iblant dem, er en af ikke mindre Vigtighed.

Jeg taler om Præsterne og Derviskerne af begge Kiøn, som opofre sig til en evig Entholdenhed. Dette agtes hos de Christne for den

22

18

allerhøyeste og fortreffeligste Dyd; hvori jeg ikke kan forstaae mig paa dem; da jeg ikke kan vide, hvad det er for en Dyd, hvoraf der intet kommer.

Jeg befinder, at deres Lærde imodsige sig selv aabenbare, naar de sige, at Ægttestanden er hellig, og at den eenlige Stand, som er tvert imod samme, er endnu mere hellig; Uden at regne, at naar man taler om Befalninger og Hoved-Lærdomme, saa er det Gode altid det Beste.

Antallet af disse Mennesker, som henleve i den eenlige Stand, er overmaade stort. I gamle Dage fordømte Forældrene Børnene dertil fra Vuggen af; Nu omstunder opofre de sig selv dertil fra en Alder af 14 Aar; hvilket ongefær kommer paa et ud.

Dette eenlige Levnet har ødelagt flere Mennesker, end Pestene og de blodigste Krige nogensinde have gjort. Man seer, i et hvert gejstligt Huus, en ævig Familie, hvori der ikke fødes en eneste, og som underholdes paa alle de andres Bekostning. Disse Huse ere stedse aabne, som ligesaa mange dybe Afgrunde, hvori de tilkommende Slægter blive begravede.

Denne Politik er gandske forskiellig fra de Rommeres, som stadfæstede Love, hvorved de bleve straffede, som ikke vilde begive sig i Ægttestanden; men benytte sig af en Frihed, som er saa stridig mod det almindelige Beste.

23

19

Jeg laler kun her om de catholske Lande. I den protestantiske Religion have alle og enhver Rettighed til at avle Børn; den forbyder ikke Præsterne at gifte sig, og den taaler ingen Dervisker, og dersom ved Oprettelsen af denne Religion, som bragte alting igien til de første Tider, dens Stiftere ikke stedse vare blevne beskyldede for Umaadelighed, saa maa man ikke tvile paa, at de, jo efterat have gjort Egtestandens Udøvelse almindelig, skulde endog have forlindret dens Aag, og reent kuldkastet det Bolverk, som i dette Stykke adskiller Nazaræeren og Mahomet.

Men i hvordan det end er, saa er det vist, at Religionen giver Protestanterne en uendelig Fordeel over de Katholske.

Jeg tør sige, at i den nærværende Tilstand, hvori Europa befinder sig, er det ikke mueligt, at den katholske Religion kan blive bestaaende der i fem Hundrede Aar.

Førend det spanske Monarkies Undertrykkelse vare Katholikerne meget stærkere end Protestanterne. Disse sidste ere siden Tid efter anden komne til en Ligevægt med dem. Protestanterne vil blive rigere og mægtigere, og Katholikerne svagere.

De Protestantiske Lande bør være, og ere ogsaa virkelig mere folkerige end de Katholske: Hvoraf følger for det første, at Skatterne og Afgifterne ere anseeligere i samme, eftersom de

24

20

forøges, ligesom deres Antal formere sig, der betale dem; for det andet, at Jorden bliver bedre dyrket, og endelig at Handelen kommer til større Flor, fordi der er flere Folk, som kan blive lykkelige, og fordi man ved at bruge flere Nødvendigheder, har flere Hjælpemidler til at opfylde dem. Naar der er kuns saadan er Antal Mennesker, som kan være tilstrækkeligt til Agerdyrkningen, saa maa Handelen gaae til Grunde, og naar der kuns er saa mange, som ere fornødne til at bestride Handelen med, saa man Agerdyrkningen lide, det er at sige, saa maa begge Dele forgaae paa engang, efterdi man aldrig beflitter sig paa det ene, uden det jo skeer paa den andens Bekostning.

Hvad de katholske Lande angaaer, saa bliver ikke allene Agerdyrkningen forsømt i samme; men Vindskibeligheden er endogsaa der skadelig. Den bestaaer kuns i at lære fem eller sex Ord af et dødt Sprog. Saasnart som et Menneske har denne Forraad til Livs, saa har han ikke nødig at være mere bekymret for sin Lykke, han finder i Klosteret et roeligt Liv, som ellers i Verden skuld have kostet ham Sveed og Bekymringer.

Dette er endnu ikke nok. Derviskerne have næsten alle Statens Rigdomme i deres Hænder. Det er et Selskab af gierrige Folk, som stedse tager og aldrig giver igien. De skrabe uophørligen Indkomster tilsammen, for at

25

21

erhverve Kapitaler. Alle disse Rigdomme ligge saa at sige døde og begravne; thi jo mere Cirkulation, jo større Handel, jo flere Kunster, jo flere Manufakturer.

Der er ingen protestantisk Fyrste, som jo oppebærer flere Indkomster af fine Undersaatter end Paven af sine; dog ere disse sidste fattige, imedens de andre leve i Overflødighed. Handelen opliver alle Ting igien hos hine, og Munkevæsenet derimod udbreder Død og Fordervelse overalt hos disse.

Paris den 26de af Maaneden

Chahban 1718.

Usbek til den samme.

Vi have intet mere at sige om Asien og Europa, lad os nu gaae til Afrika. Man kan neppe tale uden om dens Kyster, saasom vi have ingen Kundskab om det Inderste af Landet.

De barbariske Kyster, hvor den mahomedanske Religion hersker, ere ikke saa befolkede, som de vare i Rommernes Tider, af de Aarsager, som jeg allerede har sagt Dig. Hvad Kysten af Guinea angaaer, saa maa den være bleven skrækkelig blottet i en Tid af to hundrede Aar, da de smaa Konger, eller Øverster for nogle Landsbyer, sælge deres Undersaatter til de europæiske Fyrster, for at overføre dem til deres Kolonier i Amerika.

26

22

Det, som er det besynderligste herved, er, at dette Amerika, som hvert Aar erholder saa mange nye Indbyggere, er dog selv øde, og trækker ingen Fordeel af Afrikas stedsevarende Tab. Disse Slaver, som man overbringer i et andet Klima, omkomme der i tusende Tal; og Arbeydet i Minerne, hvormed man uophørlig besskieftiger saavel de Indfødte, som de Fremmede, de onde Dunster, som uddampe af samme, Qvægsølvet, som man stedse maa betiene sig af, ødelægger dem uden nogen Redning.

Der er intet saa daarligt, som at lade et utalligt Antal Mennesker omkomme, for at trække af Jordens Afgrund Guld og Sølv; Disse Metaller, som i sig selv ere aldeles unyttige, og som ikke ere Rigdomme, uden fordi man har udvalgt dem til at være deres Kiendetegn.

Paris den sidste af Maaneden Chahban 1718.

Usbek til den samme.

Et Folkets Frugtbarhed beroer undertiden paa de allermindste Omstændigheder saaledes, at der behøves ofte intet andet, end en nye Tour i Indbildningen, for at gjøre det langt talrigere, end det var.

Jøderne, stedse udryddede, og stedse opvoxne igien, have erstattet deres stedsevarende Tab og ødelæggelser, ved dette eneste Haab, som alle deres Familier have, at de skal see en

27

23

mægtig Konge blive født af dem, hvilken skal være Jordens Herre.

De gamle persiske Konger havde ikke saa mange Millioner Undersaatter, uden formedelst denne Lærdom af Magernes Religion: at den allerbehageligste Gierning, som Menneskene kunde gjøre for Gud, var at avle et Barn, dyrke en Ager, og plante et Træe.

Naar det chinesiske Rige rummer saadan en overmaade stor Folkemængde i sit Skiød, saa er der ingen anden Aarsag dertil, end en vis Tænkemaade, thi, da Børnene ansee deres Fædre for Guder; da de deres hele Livstid bære saadan en Høyagtelse for dem, og da de, naar de ere døde, ære dem ved Ofringer, ved hvilke de troe, at deres Siele, tilintetgiorte i Tyen, igien faae et nyt Liv; saa bliver enhver derved opmuntret til at forøge en Familie, som beviser sig saa ydmyg i dekte Liv, og som er saa nødvendig i det tilkommende.

Derimod gjør ogsaa Indbildningen meget til, at de mahomedanske Lande blive hver Dag mere øde; ved det vi holde haardt over en Mening, som, i hvor hellig den end er, dog ikke kan andet, end frembringe meget skadelige Følger, naar den først har fæstet dybe Rødder i Gemytterne. Vi betragte os, nemlig som Reysende Vandringsemænd, der ikke bør tænke, uden paa et andet Fædreneland. De nyttige, standhaftige Arbeyder, Omhyggelighed for at

28

24

forsikre vores Børns Velfært, Forslage, som sigte ud over dette korte og forgiængelige Livs Grændser, synes os at være daarlige Foretagender. Roelige i Henseende til den nærværende Tid, uden Bekymring i Henseende til den tilkommende, umage vi os ikke, hverken med at forbedre de offentlige Bygninger, ey heller med at oprykke de udyrkede Jorder, ey heller med at dyrke dem, som ere i Stand til at imodtage vores Flid. Vi leve i en almindelig Uemfindtlighed, og overlade alle Ting til Forsynets Omsorg.

Det er en Forfængeligheds Geist, som Har indført den ubillige Førstefødsels-Rettighed hos Europæerne, hvilken er saa skadelig for Folkeformerelsen, fordi den bringer en Fader til at fæste al sin Agtsomhed paa en eneste af sine Børn, og derimod at vende Øynene fra de andre; fordi den nøder ham til at handle tvertimod manges Velfærd, for at kunne fættte en Enestes Lykke paa faste Fødder; og endelig fordi den ophæver Ligheden imellem Borgerne, af Hvilken dog al Overflødighed og Velstand kom, mer.

Paris den 4de af Maaneden

Rhamazan 1718.

Usbek til den samme.

De Lande, som blive beboede af de Vilde, ere i Almindelighed lidet befolkede, formedelst den

29

25

Ulyst, de Have til Arbeyde og Jordens Dyrkelse. Denne ulyksalige Afskye gaaer endog saa vidt, at, naar de udøse nogen Forbandelse over en af deres Fiender, saa ønske de ham intet andet, end at han maa blive nødt til at pløye en Ager; indbildende sig, at der er intet uden Jagten og Fiskeriet, som kan være dem en ædel og værdig Haandtering.

Men da der ofte indfalde Aaringer, hvor Jagten og Fiskeriet give kuns meget lidet, saa blive de og ofte ødelagte af Hungersnød. Desuden er der intet Land saa overflødigt paa Vildt og Fisk, at det deraf kunde forskaffe et talrigt Folk Underholdning, eftersom Dyrene stedse flye fra de meget beboede Stæder.

I øvrigt saa kan de Vildes Horder med et Antal af to til tre hundrede Indbyggere, som ligge vidt fra hinanden, og som have ligesaa forskiellige Interesser, som tvende store Riger, ikke bestaae; fordi de mangle de store Staters Hjelpemidler, i hvilke alle Dele svare til hinanden og understøtte hinanden indbyrdes.

Der findes endnu en Vedtægt indført hos de Wilde, som er ikke mindre skadelig end den første, nemlig den gruesomme Vane, som Konerne ere komne i, at fordrive deres Foster, paa det deres Frugtsommelighed ikke skal giere dem ubehagelige i deres Mænds Øyne.

Man har her forfærdelige Love imod denne Uorden; de gaae næsten lige indtil Gruesom-

30

26

hed. Enhver Pige, som ikke har bekiendtgiort sit Svangerskab for øvrigheden, bliver straffet paa Livet, dersom hendes Foster omkommer. Bluefærdigheden, Skammen, ja endog de tilfældige Omstændigheder undskyldte hende ikke. Paris den 9de af Maaueden

Rhamazan 1718.

Lisbet til den samme.

Den almindelige Følge af Kolonier er at svække de Lande, hvoraf man tager dem, uden at formere dem, hvorhen man sender samme.

Menneskene maa blive der, hvor de ere. Der findes Sygdomme, som komme af det, man forandrer en sund Luft med en usund; og andre, som just komme af det, man forandrer den.

Luften i ethvert Landskab imodtager, ligesaavel som Planterne, Jordens Partikler. Den virker saaledes paa os, at den bestemmer vores Temperament. aar vi blive overbragte i et andet Land, saa blive vi syge. Thi da de flydende Dele ere vante til en vis Fasthed, de faste til en vis Forfatning, og begge igjen til en vis Grad af Bevægelse, saa kan de ikke mere taale nogen anden Forandring; og imodstaae en nye Bøvelse.

Naar et Land er øde, saa kan man formode, at det hidrører af en besynderlig Feyl, enten i Jordbundens Beskaffenhed, eller i Kli-

31

27

maens. Altsaa, naar man udtager Folk fra en fund Himmelegn, for at overbringe dem i saadant et Land, saa handler man just tvertimod sin Hensigt.

Rommerne vidste dette af Erfarenhed. De forviste alle Misdæderne til Sardinien, og de dreve Jøderne derhen. Man burde ikke tage sig deres Forliis til Hierte. Det blev ogsaa, formedelst den Foragt, de bare til disse Elendige, anseet for en Sag af ingen Betydenhed.

Da den store Chach Abbas vilde betage Tyrkerne alle Midler til at underholde store Armeer paa Grændserne, saa bortførte han næsten alle Armenierne udaf deres Lande, og sendte mere end tyve tusinde Familier af dem til Provintsen Guilan, hvilke næsten alle satte Livet til i en gandske kort Tid.

Alle de Mennesker, som ere blevne sendte til Constantinopel, have aldrig havt nogen lykkelig Fremgang.

Denne store Mængde Negre, hvorom vi tilforn have talt, have ikke befolket Amerika.

Siden Jødernes ødelæggelse under Adrian er Palestina uden Indbyggere.

Man maa da tilstaae, at de store Ødelæggelser kan næsten aldrig blive erstattede igjen; fordi et Folk, som feyler i et vist Stykke, forbliver stedse i den samme Tilstand, og dersom det af ongefæhr kommer sig igjen,

saa behøves der hele Aarhundrede dertil.

32

28

Naar da, ved saadan en afmægtig og aftagende Tilstand, den allermindste af disse Omstændigheder, som jeg har berettet Dig, faaer Indpas der, og kommer til at virke med, saa kan det ey alene ikke komme sig igien; men det bliver hver Dag værre, og henfalder omsider til sin fuldkomne Undergang.

Maurernes Udjagelse af Spanien er endnu ligesaa kiendelig, som den første Dag, langt fra at denne Tomhed skulde blive opfyldt igien, saa bliver den derimod hver Dag større.

Spanierne, som siden ødelæggelsen i Amerika have indtaget de gamle Indbyggerses Sted, have ikke kundet befolke samme igien: Tvertimod ved en Beskikkelse af Skiebnen, eller som jeg bedre kunde kalde, en guddommelig Retfærdighed, ødelægger ødelæggerne sig selv, og forsvinder daglig mere og mere.

Fyrsterne bør da ikke tænke paa at befolke store Lande ved Colonier. Jeg siger ikke, at det jo undertiden kunde lykkes. Der findes nogle Lande, som have saa lykkelig en Klima, at Kiønnet stedse kan formere sig i samme: F. Ex. disse Øer (a) som ere blevne beboede af syge Folk, der sammestæds af nogle Skibe vare satte som forlorne i Land, og som da strax erholdte deres Sundhed igien.

(a) Maaskee Forfatteren forstaaer herunder Øen Bourbon.

33

29

Men, naar disse Kolonier skulde saae nogen Fremgang, saa vilde de i Steden for at forøge Magten, dog ikke gjøre andet, end dele samme; Med mindre de kuns besad nogle smaa Landstrækninger, saaledes som de, man for Handelens Skyld sender hen, for ar indtage en Fæstning.

Carthaginienserne havde, ligesaa vel som Spanierne, opdaget Amerika, eller i det ringeste nogle store Øer, hvor de dreve en vidtløftig Handel; men da denne vise Republike saae Antallet af dens Indbyggere herved at blive formindsket, saa forbød den dem denne Handel og Søefart.

Jeg tør sige, at i Steden for at oversende Spanierne til Indien, burde man kalde Indianerne og Blandingerne tilbage til Spanien; man burde give dette Monarkie alle sine adspredte Undersaatter igien, og dersom da kuns den halve Deel af disse store Kolonier bleve ved Magt, saa skulde Spanien blive det allerbetrygteligste Rige i Europa.

Man kan ligne de store Riger ved et Træ, hvis alt for vidt udstrakte Grene betage Stammen sin Næringskraft, og tiene ikke til andet, end til at give en vidtløftig Skygge.

Intet er mere beqvemt til at standse Fyrsternes heftige Begierlighed til langt bortliggende Erobring, end Spaniernes og Portugisernes Exempel.

34

30

Efterat disse tvende Nationer havde med en utroelig Hastighed erobret umaadelige store Kongeriger, og vare blevne mere forundrede over deres Seyervindinger, end de overvundne Folk over deres Nederlag, saa tænkte de paa Midler til at beholde dem, og for at kunde opnaae denne Hensigt, antog enhver af dem en egen og besynderlig Maade.

Spanierne, som ikke saae noget Haab for sig til at kunde holde de overvundne Nationer inden Troeskabs Grændser, fattede den Beslutning, aldeles at udrydde dem, og i deres Sted at henseende troe Undersaatter fra Spanien. Aldrig er nogen saa forfærdelig og gruesom Beflutning bleven saa Nøye iverksat, som denne. Man saae et Folk, ligesaa talrigt, som alle de, der findes i Europa, ved disse Barbarers Ankomst, at forsvinde af Jorden, og det loed som disse Umennesker, ved at opdage Indien, ikke havde havt andet i Sinde, end tillige at opdage for Menneskene, hvorvidt den alleryderste Grad af Gruesomhed kunde gaae.

Ved denne barbariske Handling beholdte de dette Land under deres Herredømme. Døm da nu selv, hvor bedrøvelige Erobringene ere, eftersom de have saadanne Følger: Thi man maa tilstaae, at dette gruesomme Middel var det eneste, som de kunde gribe til. Hvorledes skulde de kunde have holdet saa mange Millioner Mennesker i Lydighed? Hvorledes skulde de

35

31

kunde have udholdet en borgerlig Krig i et saa langt bortliggende Land? Hvad skulde de have blevet til, dersom de havde givet disse Folk Tid til at komme ud igien af den Beundring, hvori de vare faldne ved disse nye Guders Ankomst, og af den Frygt, som deres Lynild og Torden havde foraarsaget dem.

Hvad Portugiserne angaaer, da grebe de til et Middel, som var lige tvertimod De Spanskes; de betjente sig ikke af Gruesomhed; derfor bleve de og strax udjagne af de Lande, som de havde opdaget. Hollænderne understøttede disse Nationer i deres Oprør, og droge vigtige Fordele deraf.

Hvilken Fyrste vilde da misunde disse Erobrere deres Skiæbne? Hvem vilde vel forlange disse Erobringer paa disse Vilkaar? Det ene Partie blev strax udjaget af samme; og det andet gjorde dem til Ørkener, og desuden deres eget Land selv til en Ørken.

Det er Heltenes Skiæbne, at ødelægge sig selv, enten med at erobre Lande, som de igien pludselig miste, eller og med at undertvinge Nationer, som de selv bliver forbunden til at udrydde; og i dette Stykke kan man sætte dem i Ligning med hiin Vanvittige, der forødede sine Midler, med at tilkiøbe sig Billedstøtter, som han kastede i Havet, og med at tilhandle sig Speyle, som han strax slog i Stykker.

Paris den 18de af Maaneden Rhamazan 1718.

36

32

Usbek til den samme.

En mild Regieringsform gjør forunderlig meget til Kiønnets Formerelse. Alle Republikkerne ere et bestandigt Beviis derpaa; men fornemmelig Sweyts og Holland, hvilke uagtet at de, i Henseende til Jordens Beskaffenhed, ere de tvende daarligste Lande i Europa, dog ere de allerfolkierigste.

Der er intet, som bedre kan lokke Fremmede ind i et Land, end Frieheden, og den Overflødighed, som stedse følger samme. Den Første søges af sig selv, og formedelst vore Nødvendigheder blive vi bragte ind i de Lande, hvor man finder den anden.

Kiønnet formerer sig i et Land, hvor O verflødigheden forskaffer Børnene Underholdning, uden at Forældrenes derved bliver formindsket.

Desuden Liigheden imellem Borgerne, som frembringer i Almindelighed en Liighed i Lykkens Omstændigheder, indfører Overflødighed, Velstand og Liv i alle Dele af det politiske Korpus, og udbreder samme overalt.

Saaledes er det ikke beskaffen med de Lande, der ere underkastede en uindskrænket Regiering: Fyrsten, Hoffolkene, og nogle private Personer besidde alle Landets Rigdomme, imedens alle de øvrige sukke i en yderlig Fattigdom.

Naar et Menneske er i slette Omstændigheder og han fornemmer, ak hans Børn endnu

37

33

skulde endnu blive fattigere end han selv er, saa gifter han sig ikke; eller, dersom dette skeer, saa frygter han for at faae et alt for stort Antal Børn, der kunde aldeles forverre hans Tilstand, og hvis Vilkaar skulde endnu blive slettere end deres Faders.

Jeg nægter ikke, at Daglønneren, og Bonden, naar han er gift, ikke bryder sig derom; men, enten at han er riig eller fattig, ligefuldt avler Børn. Denne Betragtning rører ham ikke; han har stedse et sikkert Arvegods at efterlade sine Børn, som bestaaer i hans Hakke, og der er intet der hindrer ham fra, blindt hen at følge Naturens Drift.

Men hvad Nytte har en Stat af dette Antal Børn, som forsmægte i Elendighed? De omkomme næsten alle ligesom de blive fødte: Svage og skrøbelige døde de enkelte bort paa tusinde Maader, og siden blive de henrevne i Hobetal af de almindelige Sygdomme, der stedse forekomme af Elendighed og daarlig Føde. De, som blive tilovers derfra, naae den mandlige Alder, uden at erholde dens Styrke, og forblive deres hele Livstid i en afmægtig Tilstand.

Menneskene ere ligesom Planterne, hvilke aldrig vore ret, uden de blive got dyrkede. Hos de Folk, som leve i Elendighed, forgaaer Arten, eller og undertiden vanslægter.

38

34

Frankerige kan fremvise et stort Exempel herpaa. I de forbigangne Krige frygtede Børnene sig for at blive udskrevne til Krigstieneste; derfor giftede de sig i en alt for spæd Alder og i den yderste Fattigdom. Af saa mange Ægteskabe bleve der fødte mange Børn, som man endnu leder efter i Frankerige, og som Elendighed, Hunger og Sygdom haver bortjaget og gjort usynlige.

Naar man under saa sundt Klima, og i et saa poleret Kongerige, som Frankerige, gjør slige Anmærkninger, hvorledes maa det da være i de andre Stater?

Paris den 23de af Maaneden

Ryamazan. 1718.

Anmerkninger over de Romere angaaendes Agerdyrkningen. Da de Romere ere blevne Verdens Herrer, da de af Intet ere komne til den højeste Spidse af nogen bekiendt Magt, da de i lang

39

35

Tiid har bevaret sig Herredømme over Verden, da deres Love ere endnu omstunder Love for den største Deel af de sleebne Nationer, da deres Verker, deres Arbeyder og Foretagender, deres store Gierninger, og endelig alt hvad vi har tilbage fra dem, opvekker alle Menneskers Beundring, saa kan man ikke fremsette et ypperligere Mynster at følge. De Romerske Borgere havde ingen anden Profession end Krigen og Agerdyrkningen; Soldaterne, som man i Fredens Tiid anførte til at dyrke Jorden, udgjorde saadanne Tropper, som overgik alle de andre Nationers. Vante til Strabatser, fandt de ingen Hindring i at marschere, ikke heller i de Foranstaltninger, som følge med Taktiken; da derimod nu omstunder denne selvsamme Strabatse dræber i vore Krige mange flere Mennesker end Fienden; Krigshærene smeltes, en Deel efter en anden, paa Sygehusene: Intet er mere naturligt: de bestaae stedse af en meget stor Hob dovne Mennesker, som just har givet sig i Krigs Tieneste, for at slippe for Arbeyde: da de ikke veed af anden Strabatse, end undertiden at exercere og at trekke op paa Vagt, hvorledes kan man da vente, at de skulde gjøre nogle hundrede Miil til Fods med deres Flindt og nogle Bylter? Set, at de ved store Bestræbelser endelig naae Fienden, hvad kan man da vel vente af disse matte Folk, som nu allerførste Gang har været med ved denne Strabatse? De have

40

36

en lang Hvile nødig, og I vil, at de skal føre Krig. Jeg taler ikke om alle de Arbeyder, som man befaler dem, uden at de nogen Tiid har gjort dem før, da de hverken veed af Linier at sige, eller Løbegraver, lære de først deres Haandverk ved Kanonens Aabning; jeg taler aleneste om deres Modbydelighed for alle Slags Arbeyder, og man gjør sig megen stor Umage for, at de skal beholde samme; det synes mig, at intet var meere fordeelagtigt, enten for Staten, eller dem selv, end at venne og drive dem til Arbeyde: Agerdyrkningen er det Arbeyde, som passer sig best paa dem: Nu omstunder, saavel som i gamle Dage udgjør Skuffer og Spader det halve af Beleyringerne, og de andre Foranstaltninger, som følge den nye Taktik. Agerdyrkeren som stedse er ude i den frie Luft, hærder sig; Han vænner sig til Heede, Kulde, Blæst og Regn. Alle Ting danne hans Legeme til at blive Soldat; thi det er de naturlige Kræfter, som det her mest gielder om; dersom Krigshærene ikke bestaae afføre og sterke Folk, da, istæden for Soldater, har man ikke andet end Flokke af Syge, som man er tvungen til at faae paa Veyen.

Foruden al den Fordeel, som en Felt-Herre havde af en Krigshær, vant til Strabatser, var han oven i Kiøbet forsikret om at kunde føre alle dem tilbage, som ikke vare blevne opofrede i Feldtslagene. Men Staten, som føder

41

37

i Freds Tider saa mange u-nyttige Arme, hvilken Overflødighed vilde den ikke faae at skue, hvor mange Producter skulde ikke dette nye Folk af Agerdyrkere frembringe, hvis man fatte det i Arbeyde? Hvor mange Arbeyder, hvor mange Forfriskninger, hvor mange Forbedringer! Saaledes kunde Krigshærene uden Feltslage erobre heele Provinzer og disse Erobringer, som aleneste havde kostet en nyttig Sveed, vare meget mildere og behageligere, end de Erobringer, som ikke kiøbes uden ved Blod og Død; saaledes kunde Soldater, som ikke bruges i Krigen, uden til at myrde Folk, blive beskæftigede i Freds Tider med at føde dem.

I det øvrige naar man beundrer disse store Veye, disse Vandledning, disse Romernes overmaade store Arbeyder, hvoraf vi endnu har kostbare Levninger, naar man erindrer sig de Broer, de forferdelig store Arbeyder, som Julius Cæsar lod foranstalte i Gallien, saa maa man tillige vel erindre sig, at det var Soldaternes Arbeyde.

Den største Hindring, som nu omstunder møder, er den Afskye, som den største Deel af Krigshæren har for et fremmed Arbeyde, hvorfra enhver doven Karl har søgt at unddrage sig ved at give sig til Soldat: da deres Dovenskab saaledes er bleven dem til en Vane, saa skulde de slaae bag op imod enhver nye Skik, som vilde drive dem til Arbeyde.

42

38

Denne Vanskelighed er meget stor, jeg tilstaaer det, besynderlig i de Lande, hvor den største Deel af Rekruter hverves med List eller Magt: det var meget farligt at give Folk en nye Afsmag, som allerede fortryde at have antaget deres Stand. Imidlertid, da der alene handles om at forekomme Bortløb, have alle Magter forskiellige Midler til at bevare deres Grendse-Stæder; disse Forsigtigheder angaae egentlig Officererne for ethvert Korps, som uden Tvivl ved given Leylighed vilde foretrekke sterke og muntre Soldater for Syge; jeg vil sige, at naar Officererne vare fuldkommen overbeviiste om den Fordeel som kom af deres Soldaters Arbeyde, vilde de anvende alle Midler for at vænne dem dertil. Jeg troer endog, af man tilfulde kan forsikre, at det Antal af dovne Soldater, som ikke vil eller kan arbeyde, bør ikke regnes for noget, og at man aldrig kan bringe dem an imod Fienden, ihvor god en Villie man end kan tillegge dem; altsaa kan det Tab, som man gjorde paa disse unyttige Folk, ikke ansees for noget: tusinde gode Soldater, som ere tapre og haardføre, ere bedre end hundrede tusinde Syge.

Man maatte ikke udeele til ethvert Korps visse Distrikter, som det kunde dyrke eller forfriske efter eget Behag, Soldaterne maatte endelig tvinges til Arbeyde; men denne Tvang som ikke havde Sted uden for de allerunyttigste

43

39

iblandt dem, skulde ikke længe være fornøden; man burde baade belønne og straffe: de Officerer, som har Lyst til at beskæftige sig, vilde finde tusinde Fornøyer i de Foranstaltninger, de kom til at bestyre, og som de fleste Mennesker ønske Landsby-Roelighed paa deres gamle Alder, da skulde de, som fandt Smag i denne roelige Philosophie, foranstalte sig behagelige Midler for deres Eensomhed.

Invaliderne fandt her nye Pligter at opfylde, meere fornøende for dem og nyttigere for Staten, end den Skik, man nu har at begrave dem i visse Afkroge, eller at knippe dem sammen, og kaste dem i visse dertil bestemte Hospitaler. De, som har mistet deres Lemmer, ere til visse udygtige til Agerdyrkning; men paa Landet falder der faa mange Forretninger for, at enhver kunde faae noget at bestille efter sine Kræfter. At vogte visse Hiorder, udfordrer ingen Strabatse, snart maa man udspejde det Øyeblik, at Bierne flyve ud, snart skrekke Fuglene bort - - - Man maae ogsaa tilstaae, at det var ubilligt, at vente det samme Arbeyde af Invaliderne, som af de unge Soldater; thi, at forbigaae deres Svagheder og Alder, er det en Sandhed, at, hvis de har frembragt deres Liv, som alle andre Krigshære, i en fuldkommen Ørkesløshed, saa kunde man ikke vente af dem uden smaa og magelige Forretninger.

44

40

Invalide Officererne, som hverken havde Smag, eller Indsigter eller Gaver til Agerdyrkningen, kunde ikke tvinges imod deres Villie til at bestyre Arbeydet deraf. Man maatte lade sig nøye ihenseende til dem, saa vel som i Henseende til Soldaterne, at forsøde Strabatserne, at forene flere Behageligheder dermed, og endelig mage det saaledes, at man kunde ønske deres Tilstand, som opofrede sig til Agerdyrkningen. Foruden al anden Fordeel, som man seer naturligviis at frembringes ved saa mange Arme, hvormed man berigede Agerdyrkningen, finder man endnu deri den Beqvemmelighed at kunde stifte mange Ægteskaber, som ikke kunde have Sted uden ved dette Hielpe-Middel. Da den største Deel af Soldaterne intet Haandverk forstaaer, kan Invaliderne selv ikke paatage sig nogen Huusholdning med deres maadelige Lehning, og de ere udygtige til at indlade sig i nogen Lære; Agerdyrkningen hæver alle Vanskeligheder. Land-Arbeydet læres strax, og Jorden betaler den, som sørger for den. Under saadanne Mænds Øyne, som vidste at gjøre en viis Deeling, skulde paa denne Maade mange tusinde smaa Familier fødes til Verden i al Sikkerhed for Hunger.

45

41 Om Fattige og Tiggere.

Man gjør i Almindelighed ingen Forskiel paa Fattige og Tiggere, og saasnart en forsikrer, at han er i Elendighed, er man naturligviis tilbøvelig til at troe det. Imidlertid er det høystfornøden for Selskabet at gjøre Forskiel paa disse toe Stænder: Fattigdom og Trang fortiener Hielp; men den, som næseviis overløber Folk, og forstaaer saavel at spille den Fattiges Rolle, bør haardeligen straffes. Et skikkeligt Menneske vil uden Tvivl sige: hvad ligger der Magt paa en Vildfarelse i en priisværdig Gierning? Jeg er stedse at rose for et godt Forsæt: Kierlighed og Hospitalitet ere de fornemste blandt de menneskelige Dyder; det Gode, som jeg gjør, eller den Almisse, som jeg giver min Lige, om han end var rigere end jeg, kan aldrig være nogen til Skade. Holdt, min Ven! du er, men kuns lidet philosophisk; Holdt! Eders Godgiørenhed har en meget ypperlig Grund; men den har en farlig Anvendelse: I gjør ondt, just da I troer at ville gjøre godt.

Lader os blive enige om nogle Grunde, førend vi drage nogen Følge: Da vi har de samme Hensigter at. gjøre de andres Lyksalighed,

46

42

saa vil vi let komme til Rette. Et af Selskabets store Uheld er at have unyttige Lemmer i sit Skiød, som det nødes til at ernære, uden at have nogen Tieneste af dem: Saadanne ere disse uværdige, som, da de ikke due for nogen, ere alle til Byrde; er det ikke naturligt at sige, at de, som understytte disse slette Lemmer, ere skyldige i alt det Onde, som flyder deraf? Til denne Tyngde, hvormed Selskabet er beladet til sit reene Tab, bør legges alle de Plynderier, alle de onde Gierninger, som man har disse ulykkelige Menneskers Dovenskab at takke for. Man veed, at det er stedse af disse Folkes Klasse, at Misdædere fremkomme: uden Opdragelse, uden Beskæftigelse, uden nogen Slags Religion, leve de blandede imellem hinanden, skiønt af forskiellig Alder, Nation og Kiøn, altid ved Dørene af Kirkerne, de gaae aldrig derind uden for at hindre og forstyrre dem, som der bede: de forrette aldrig nogen Andagts Gierning: de erkiende ingen Lov, de efterleve ingen Pligt, og ere fast stedse ligesom forglemte i ethvert Sogn, eller rettere sagt, da de intet vist Hiem har, vanke de omkring, hvor dem godt synes: det er paa denne Maade, at deres Sæder, Liv og heele Opførsel undløbe baade den Geistlige og Verdslige Politie: Det er først efter nogle Misgierninger, at man spørger og erkyndiger sig om de Skyldige.

47

43

Er det ikke en Slags Feyl, at man ikke forekommer det Onde? Er det ikke en Last at ernære dem, som begaae den? For ret at gjøre Virkeligheden i denne Last følelig, da lader os forandre Navnet, uden at røre noget ved Tingen selv: Lader os kalde det Betalning, som man ellers kalder Almisse: Lader os forestille vs en Tigger, som forlangte en Betalning af enhver Mødende, fordi han gjør Intet, fordi han ikke kan eller vil gjøre noget: En from Mand lader sig bevæge og giver ham en Betalning. Er der i Verden nogen anden Handtering, hvori man betaler dem, som ikke gjør noget? hvorfor skulde denne Dovne nogen Tiid søge at beskæftige sig, da han uden ringeste Arbejde er forsikret om at blive betalt for sin Dovenskab?

Hvis af toe Børn i et Huus, det ene gaaer ud om Dagen og hjælper en Agerdyrker eller anden Haandverksmand, og det andet løber Dør fra Dør at bryde og forurolige alle Indbyggerne i en Bye, saa kan man vedde tusinde mod en, at denne sidste vil komme hiem om Aftenen til sin Fader med fire Gange saa mange Penge, som den første. Lader os naturligviis forestille os, hvad disse toe Børn gjøre Dagen efter: Den Uvirksomhed, som er medfødt alle Mennesker og det som meere er, den Friehed i hvilken Tiggerne, og ellers de Forandringer, som beskæftige eller fornøye dem hele Dagen, ere saadanne Tillokkelser, som snart vil afgjøre det Spørsmaal.

48

44

Seele Verden kiender Vanens Herren dømme: naar et Menneske først engan har levet nogen Tiid i Uvirksomhed, da er det næsten umueligt siden at kunne drive ham til Arbeyde: saaledes kan de, som man har født og ernæret i denne Stand ikke siden foretage dem noget Arbeyde: de ere forlorne, saavel for dem selv, som for Resten af Nationen, og de ere ikke blevne ulægelige, uden ved den Kierlighed, som I har vildet øve imod dem.

Bevæget af Medlidenhed, som er en Svaghed, naar den befaler uden Skiønsomhed, har I hjulpet en Ulyksalig, som uden Eders uforsigtige Hielp, havde været tvungen til at arbeyde; men da I har sat ham i den Stand at leve en Dag, har han uden Uroelighed oppebiet Dagen efter, stedse stolende paa Menneske-Kierligheden, som lider naar den seer andre lide: Dagen efter er kommen, han har nydt anden Hielp, og tilsidst har han gandske opofret sig til en saa sød Levemaade: han har lært det som et Haandværk, at opvække andres Medlidenhed, som udgiør hans Liv og forsikrede Ophold. Hvorledes torde man haabe, at dette Menneske nogen Tiid skulde tænke paa at forlade saa behagelig en Profession? Ja saa behagelig! lader

os sammenligne ham med en arbejdsom Haandverksmand; hvilken Kiede af Pligter! hvor mange Byrder! hvor megen Uroe og Forudseenhed ! hans Huusleye, Føde, Klæder, hans Ma-

49

45

terialier, Uvished om Arbejde og Søgning, Huus-Bekymringer - - - hver Dag nye Fornødenheder, nye Bekymringer. Haandværksmanden, undertiden slet betalt og stedse udmattet, legger sig endelig til Sengs med Hovedet fuldt af Bekymringer.

En Tiggeres Tilstand forskrekker formedelst den Nedrighed og Skam, som følger med den; men, saa snart denne Tanke tier for Vanen, eller af nogen anden Aarsag, saa er den meget sød, den bliver meget behagelig: lader os forestille os en Pilegrim, eller en af disse Munke, som i en frek Tone, og med et Ansigt fuldt af Uforskammenhed, komme for at legge Eder Skat paa i Eders egne Huuse; disse rødmes ikke over deres Tiggerie, de Tiggere som i Byerne pine og forfølge alle skikkelige Folk, skamme sig heller ikke ved deres Stand: hærdede i deres Profession, ja uforskammet næseviise, aftvinger deres haardnakkende og vedhængende Uforskammenhed det af Eders Taalmodighed, som de ikke kan nyde af Eders Kierlighed. Der er endog de, som forfølge Eder med en yderlig Frekthed. Troer I, at denne Yngel er ulyksalig? Uden Bekymringer og Arbejde drive de deres Tiid hen paa det Almindeliges Bekostninger, uden at nogen Fornødenhed, nogen Frygt for det Tilkommende nogen Tiid foruroeliger dem: Slette Aarets-Tider, dyr Tiid, Lovens Strenghed, Ind- og Udgangs Rettigheder, Skatte og Paa-

50

46

læg ere til Tyngde for den skikkelige Haandverksmand, naar Tiggerne ikke bryde dem det ringeste om alt dette; de veed ikke noget heraf at sige: de nyde en fuldkommen cynisk Frihed, og da de undrage deres Hænder fra Konster, Haandverker og Agerdykning, spotte de i deres gamle Laser og Pialter de mægtigste Herrer: og en Alexander ev ikke mere agtet af dem, end fordum af Diogenes. See det er disse Folk, som I belønner, som I ernærer i deres Plyndringer: Forstyrre af den offentlige Roelighed, stiele de fra dem, som sukke i den smerteligste Elendighed; de Almisser, som de aspine alle godgjørende Folk, de skille den undseelige Fattigdom ved den Kierlighed, som I bestemte den; det er i de længstbortliggende Afkroge, hvor Hungeren martrer og plager de Ulyksalige, som ønskede at kunde være usynlige for dem selv; her er det at Fattigdom skiuler sig: her er det, at nogle kuns lidt formuende Naboer stræbe at give en liden Hielp, som neppe forslaaer til at holde Livet op, eller rettere sagt, til at forlænge disse Ulyksaliges Elendighed. Hellige Kierlighed! udøs dine Velgierninger paa disse forladte Familier, skynd dig, forekom den gruelige Fortvivelse, som allerede flyver omkring Hovedpuden i deres Seng; løber til, Ædelmodige, nagende Fornødenheder opsluge Eders Lige, den martrende Hunger udtørre dem, de døe en ester en anden: Udygtige til at forskaffe sig deres nødtørfte

51

47 Ophold, hentærede af Sorg, belæssede med Svagheder, forstaae de ikke den Konst at gjøre Eder Uleylighed; deres Elendighed, deres Smerter, og ofte deres Alderdom tale til deres Beste; men, imedens I uddele Penge eller Brød til det frekke og uforskammede Pak, som ikke er den Luft værdt, som de aander, forkommer og døer den undseelige, skikkelige og ubekjendte Fattige i sin forskrekkelige Elendighed.

Jeg vil ikke her tale noget om den Art af Tiggere, for hvilke Religionen opvekker Ærbødighed. Den Ret, som de har at lade alle Dørre aabne for sig, og paalegge alle Folk en honnet Skat, som man fast skammer sig ved at nægte, disse hellige Skatte-Fordringer, siger jeg, fortiente uden Tvivl at indskrenkes af en viis Politik. Det er næsten latterligt, at Dervisker, hvoraf nogle ere 20 eller 100 Gange rigere end jeg, komme naar det behager dem, og forlange en Deel af mit Gods. I det øvrige tære og svekke alle Arker af Blodigler et hvert Legeme, som de faae Lov at sue.

Lader os vende tilbage til Gade-Tiggerne: naar en alt for medlidende Politie giver et lidet efter, vrindle de allevegne, enhver doven Haandverksmand overgiver sit Haandværk, Fruentimmerne i Besynderlighed, komme løbendes i Mængdeviis. Disse er det, som man bør føre tilbage til Selskabet og deres Pligter, disse kan man ikke ernære uden at begaae en Last, og

52

48

gjøre sig medskyldig i det Onde, som de begaae: disse er det med et Ord, som man bør forfølge og drive til Arbejd med den allerstrengeste Standhaftighed; men, som man i de fleeste slebne Stater er overbeviist om denne Sandhed, saa er det unyttigt at ville drive meer paa, hvornødvendigt det er at faae dem gandske

udryddede. Der ere i alle Lande tusinde Midler, hvorved de kan forskaffe sig det Ophold, som de ikke vilde fortjene, saalænge De fik det paa Eders Bekostning; men af alle de forskellige Arbeyder, hvortil man kan bruge dem, synes mig i alle Henseender Agerdyrkingen at kunne skikke sig allerbest: Til det almindelige Beste fører man dem langt bort fra alle Leyligheder til at ligge, de kan desuden strax legge Haanden paa Arbeydet, og har ikke nødig, som ved andre Professioner, at staae længe i Lære, som de ikke har Raad til at betale.

Det er nu kun den mindste Deel af de unyttige Lemmer; og da denne Deel er stedse adspredet, og hverken udgjør noget Korps, eller setter sig til Modværge, faa kan en eneste Orden bringe alting i Rigtighed, og paa en Dag gjøre alt dette Stodder-Pak usynligt.

53

49 Om Agerddyrkningss Skoler. Da Agerdyrknings Fordeele erkiendes af alle,

saa er enhver forlegen for at søge de Midler, som kan udvide og bringe til Fuldkommenhed alt det, som henhører til Landenes Dyrkelse.

For at udvide Agerdyrkingen, maae man opmuntre og belønne dem, som legge sig derefter, man maae beskæftige sig med Folkemængden, danne Kolonier, indkalde Emigranternes allevegne fra; men man maae ikke overtræde Folke-Retten: Denne Gienstand fortjener en Artikel for sig selv.

Men, for at bringe Agerdyrkingen til sin Fuldkommenhed, er det ikke nok med at opmuntre den, at tilstaae Belønninger, Forskiels og Æres-Tegn at opvekke alle Agerdyrkernes indbyrdes Kappen ved paa hinanden følgende Forhaabninger om Lykke, man maae endog oplyse og lære Bønderne.

Agerdyrkingen er en Konst, som har sine Regler, sine Grunde, sin visse Brug som alle de andre, og alle de til hvis Hænder denne Konst

54

50

er betroet, veed dog hverken af Regler eller Grunde, de følge kuns en vankundig Praxin, Hvortil de ikke kan give nogen Aarsag, og hvoraf de ikke kan drage den ringeste Slutning, ja denne Konst, som er den fornemmeste af alle, er overladt til en Slumpe-Lykke for den blinde Vankundighed.

Det er da gandske nødvendigt at give Oplysning i denne Materie: intet synes beqvemmere til at danne Agerdyrkere end Skoler i den Practiske og experimentale Agerdyrknig: de burde inddeeles i to Hoved-Klasser: i den egenlig kaldte Agerdyrkning, og i den Videnskab at behandle Heste.

Agerdyrkingen deeles videre i forskellige Deele: I Spidsen for alle disse Inddeelingen skulde Jordbruget settes, som man igien maatte inddeele i mange Artikler, iblandt hvilke Havedyrkingen burde have det fornemste Sted. Jeg veed vel, at Kornet er meere nødvendigt end Salat; men, som her handles om Underviisning, saa er det meget lettere at følge Naturen i en Have, end paa en Mark. En Gartner seer fra Dag til anden, hvad den Hielp virker, som han giver sine Planter: Varmen og Vandingen virke saa godt som for hans Øyne: dersom han luger i Dag, dersom han afplukker de slette Urter i et Beed, strax har de gode Dagen efter meere Trivelse. De Grene, som han afklipper, det Smaakrat, som han planter, de

55

51

Korn, som han faaer: alting frembringer en hæftig Forandring, alting svarer til den Umag, han gjør sig; Naturen adlyder hans Arbeyde: Hver Dag giver en nye Underviisning, hvoraf Anvendelsen gjøres paa Marken: man er i Stand til hvert Øyeblik at sammenligne Grundene og deres Følger, man kan oplyse Praxin ved en Theorie, som veyleder og styrer den: Da Naturen er sig stedse selv lig, saa vil den virke i tusinde Millioners Jordstrekninger, som i en eneste, jeg mener, at naar man har saet et eneste Korn, seet det fødes, voxer og døde, saa veed man, hvorledes det gaaer til med heele Plantningen. Det er sandt, at Forandringerne ere uendelige; men Grunden er altid den samme; disse Forandringer vilde endog blive nye Lexer, som stedse flød af de første Grunde. Tykkelsen for Exempel eller Haardheden af visse Sæde-Arter forsinker dem i at spire frem; men lidt tiligere eller lidt sildigere fremspire og reyse sig alle Sæde-Arter af Gevexter, man har nedsat i Jorden. En god Jordgrund, Aspekten, Vædskerne, Varmen, Aarets Tider: Alt dette foraarsager Forandringer, som en kyndig Landmand bør vide; men iblandt saa mange Forandringer, som et Intet giver Anledning til, ligger der mest Magt paa at kiende dem, som komme af Dyrkningens Omsorg, efterdi vi har Aarsagerne dertil i vore Hænder; denne Omsorg skal da udgjøre et vigtigt Hovedstykke i vo-

56

52

res Lob (cursu) af den practiske Agerdyrkning. Man skal legge sig efter at kiende Planternes Sygdomme; faavel som de Lægemedler, der passe sig paa dem: En kyndig Landmand er en Huusfader, som bør ansee alt det han planter eller saaer, som sine Børn; han skylder dem en Opdragelse, indrettet efter de Tienester, som han venter af dem. Man seer, at Naturlæren vil blive Hovedposten i disse vore Skoler.

Gartneren lader sig ikke nøye med at saaer som Agerdyrkeren; da han kiender Varmens Kræfter, og Virkningerne af Giødningen, frembringer han de delikateste Urter midt om Vinteren; han bedrager, eller, rettere sagt, han retter og forbedrer Clima og Aarets Tider, han forbedrer den sletteste Jordbund; men hans allerkonstigste Arbeyde, og som man dog mindst beundrer, er de Giftermaal, som han udvirker, Arternes Sammenblanding. Han driver meget god Frugt af et slet Subjekt, han forandrer efter Behag Vexten af alle sine Træer. Det er formedelst alle disse enkelte Stykker, at Gartneriet bør betragtes som den fornemste Skole i Agerdyrkingen.

Ved disse Skolers Indretning skulde et Agerdyrknings, det er at sige, et fysisk Selskab fordeeles i forskellige Departementer; der maatte stedse være eet i Spidsen af et vist Distrikt; det maatte igiennemløbe alle de Haver, som det forefandt under sin Opsigt; det maatte vaage over

57

53

de Lærlingers Opdragelse, som bleve betroede til enhver Gartner, og det maatte hver Dag gjøre en partikulær Demonstration, og en almindelig engang hver Uge. Ved at igiennemløbe en Have i Dag, en anden i Morgen, skulde det forklare Grundene med Erfarenhed, det skulde give Aarsag og Grund til Virkningerne, det skulde lade adskillige Prøver gjøre i sin Nærværelse, belønne dem, som vare flittigst og stræbe ved alle Midler at opvekke disse Lærlingers indbyrdes Kappen. Det skulde passe paa at skrive alle Ting op, saavel de uheldige som de hældige Forsøg, og man maatte være meget omhyggelig for at indbringe alle disse Anmerkninger til Selskabet, hvorover dette skulde gjøre sine Betragtninger.

Dette Løb af Gartneriet, som skulde være det fornemste Stykke af den hele experimentale Agerdyrkning, burde inddeles i enkelte Stykker, og skrives i en tydelig, jevn og almindelig Stiil: Naar Grundene eengang vare antagne af Selskabet, burde de tiene til Regel for alle Distrikters med et Ord i alle Haver. Agerdyrkingen, som et meget grovere Arbeyde, kan modtage en selvvalgt Praxin, som er bedre end de gamle Skikke og forrige Praxis. Her er det at Narurkyndigerens Øye og Erfaringerne blive u-omgiengelig nødvendige. Ofte er Naboe-Landets Praxis bedre end vores; men man veed det ikke; det hører da Selskabet til at søge selv Oplysning, for

58

54

at kunne være i Stand til at oplyse hele Folket. Omstændighederne bør sammenbindes, udgrundes og ofte igientages. Man maae gjøre det mageligt for Bonden og rekke ham Haanden.

De mekaniske Arbeyder paa Marken læres lettelig af Øvelse, dog maae man ikke efterlade at belønne dem, som frem for andre udmærke sig herved: Den, som best tærsker Kornet, som meyer best, som fører Ploven best, som faaer med største Nøyagtighed, som harrer med største Duelighed - - - de bør alle ansees med Høyagtelse. Her vil Lærernes Skiønsomhed blive af den yderste Vigtighed for at kunne henvise ethvert Subjekt den Deel, som er ham mest beqvem. Fornuften og Gaverne forandres indtil det uendelige, det kommer kuns an i alle Ting paa vel at styre dem: Mangen en kan blive en fortreffelig Rygter, som skulde. Have blevet den elendigste Gartner.

Den Skole, Hvori man skulde lære at behandle Heste, og andre til Bonde-Væsenet Henhørende Creature, er en Gienstand for Agerdyrkingen som man allermindst har udgrundet; neppe har man tre eller fire af disse Skoler, da Agerdyrknings Selskaber tage til i det u-endelige; dog er deres Nytte tusinde Gange meere nødvendig: jeg mener at Agerdyrkingen øves og fortsættes i alle Lande, den frembringer, den føder de Stater, hvor der aldrig har været Selskaber i denne Materie, saaledes u-

59

55

agtet alle Feyl i den gamle Agerdyrkning, uagtet alle dens Misbruge, saa staaer den dog sin sædvanlige Gang; der spørges alene om mere eller mindre Fremgang; men det har sig ikke saaledes med Qvæget: en anstikkende Sygdom slaaer ind, og strax er der heele Provinzer, som pludselig blottes for Heste, Faar eller Horn-Qvæget. Den overmaade store Skade, som Staten og de Partikulære lide derved, havde man kundet

forekomme ved slig en Skoles Omhygelighed og Oplysning. I det øvrige de, som kiende den Fordeel, der er ved at forandre Marker til Enge, de, som opelske Creature, føle daglig Nødvendigheden af den Hielp, som de savne. Man behøvede i vores Lob en Hyrde-Skole, for alle Slags Hiorder og laadne Creature; denne Chirurgiske Skole, som skulde handle om Creatures Anatomie, om deres Sygdomme, og om de Lægemedler, som passe sig paa dem, skulde ogsaa beskæftige sig med Midler til bedre at feede dem, at bringe deres Uld til Fuldkommenhed, forbedre Arterne - - - Under disse Skolers Opsigt vilde alle Creature blive større, sterkere og smukkere, Skindene, Huderne, Ostene, Smørret, Melken - - - alting vilde vise Physikens Virkninger; Manufakturerne fik noget at forsyne sig med, og Handelen vilde berige sig selv ved at berige dem.

Jeg kan da ikke andet end igientage, at, dersom man i alle de almindelige Konster tvinn-

60

56

ger dem, som vil bruge dem, til at staae deres Lære, saa bør den fornemste af Konsterne endnu frem for alle de øvrige underkastes samme Lov; men saadan en Stridighed er der i de gamle Vedtegter, saa uefterretkelige ere Vanerne, at denne Konst, hvis Virkninger udstrekke sig paa heele Overfladen af Staten, er overladt til enhver, som vil give sig i Færd dermed. Man dømte til en vis Forholdsmæssig Erstatning enhver anden Haandverksmand, som forfuskede et Arbeyde; men en Agerdyrkere kan, uden at frygte nogen Bebrejdelse, vende op og ned paa alle de Marker, man betroer ham, han kan arbeyde, naar han vil, enten for tilig eller for sildig, han kan indhøste for eller efter den rette Aarets Tid, han meyer sine Enge, naar ham behager, han saaer, planter, Derer, beklipper efter sit eget Godtbefindende. Vankundighed er ligesaa despotisk i Agerdyrkningen, som Love, Anordninger og Grunde, i alle øvrige Haandgierninger i det Borgerlige Liv.

Jeg paastaaer ikke at man sikal tvinge en Landmand til at saaer Erter, naar han vil saaer Bønner; men jeg fremsetter en almindelig Underviisning, som gav enkelte Regler og Grunde, som lærte det, der passer sig best, som frem for alle Ting tilkiendegav den beqvemmeste Tid; Jeg fremsetter visse Anordninger, som ikke skulde tvinge nogens Frihed; men alene holdeden inden sine visse Skranker til alles Fordeel: saa-

61

57

ledes er der i alle Viingaarde visse bestemte Dage til Viinhøsten, de, som begynde for tilig, bør straffes, saavel for deres eget, som for det almindelige Beste. Saaledes burde ethvert oplyst Korps, som paabød Tiden til en vis Høst, ansees for at gjøre det til det Beste, og for at være meget mere oplyst end nogen Partikulær i Særdeleshed.

De Agerdyrknings Selskaber, som jeg fremsetter, skulde ikke være af disse theoretiske Academier, hvor Lemmerne samle sig, naar de har intet at bestille, og arbeyde efter eget Valg

og Godtbefindende; det maatte være en vederhæftig Stand, saa at enhver af dem som vare i Selskabet, kunde nyde sin Underholdning deraf, uden at sysselsette sig med fremmede Gienstande. Naar Grundene til Agerdyrkningen eengang vare lagte, naar man havde valgt sine visse Methoder, behøvede siden disse Naturkyndige ikke andet end stor Virksomhed, Smag og et godt Forset.

Uden at søge efter de Lærde, som man altid maae betale meget dyrt, kunde unge Mennesker, naar de havde lært noget af Physiken, være meget beqvemme til at udgiøre disse Selskaber; man maae i dette ligesaameget see paa de Unges Lyst og Tilbøyelighed, som paa deres Gaver; dog burde de stedse have til Formænd tre eller fire vel oplærte Personer, som kunde lede og styre dem i deres egne partikulære Bestyrelser.

62

58

Til Stiftelsens Bøger, som maatte udgiøre et fuldkommet Lob (cursum) af den praktisk Agerdyrkning, burde enhver Medlem føye Historien om sine egne iversatte Arbeyder, som og tillige om alt hvad der var foretaget i hans Distrikt, hvilket skulde undersøges i Forsamlingerne, forskydes, antages eller belønnes efter Omstændighederne. Enhver burde daglig aflegge Regnskab for nogle nye Forsøg; de Feyl, som de havde begaaet, eller ladt begaae i deres Departement, blev en lærerig Lexe for alle de andre. I Følge heraf vare de forbundne til, at gjøre Rede for deres forskiellige Haand-Arbeyder, som de lod gjøre i deres Departementer. Gartnerne, Agerdyrkerne, Læringerne burde have Oplysning om disse Regnskaber: Der skulde i Landsbyerne eller i Sognene vexelviis holdes offentlige Examina, hvor visse Deputerte af Selskabet skulde møde, for at belønne Læringerne og deres Anvisere, for at rette hine, eller give dem Afskeed, naar man ikke kunde vente noget godt af dem.

I Følge af alt dette fik man hvert Aar en Samling af nyttige Anmerkninger, som havde Hensigt til ethvert Clima, og til Midlerne at raade Bod derpaa eller til at formilde dets Strenghed. Forbedringer af alle Arter, Giødskningen og dens Forskiellighed, og Opdagelser i Besynderlighed vilde blive nyttige Punkter for heele Verden. Men for at forskaffe et temme-

63

59

lig stort Antal af Personer, saa stort, som et eller flere af disse Selskaber udfordrede, den fornødne Underholdning, maatte man have, vil man sige, en overmaade stor Fond: Da denne Materie er maaske en af de allervigtigste, som man kan afhandle til Selskabets Beste, saa vil jeg stræbe at hæve alle de Vanskeligheder, som den fremviser: Jeg vil anføre lette Midler til at indrette saadan en Stiftelse, og det i en Afhandling, hvor vi skal see Hospitalerne forflyttede til Landsbyerne.

Om Mistbede.

Ingen Kiøkken-have kan siges at være i god Stand, naar den ikke er forsynet med Mistbeed; thi midt i Februarii Maaned; maae derudi allerede saaes Blomkaal, Selleri, Maanedes Radiser, og deslige, paa det at man kan flytte de voxne Planter ud i Kiøkken-Haven, naar Frosten er forbi. Den Giødning, som dertil bruges, kan ikke være til Savn eller Skade i Huusholdningen eller Agerdyrkningen, efterdi man ey dertil tager Giødningen af Hornqvæg, som ey giver Varme nok fra sig til Mistbedene, men straafuldt Hesteskarn. De saa Vindue,

64

60

som udfordres til Mistbedene, koster ikke meget, og kan lettelig anskaffes, uden noget Skaar i Huusholdningen. Det kan og lade sig gjøre, at betiene sig af Rammer, som ere overtrakte med Papiir, hvilke ligedes gjøre god Tieneste; men man maae omgaaes varsomt med dem, og de maae bindes fast, paa det at de ikke formedelst deres Lethed skal løftes op og føres omkring i Haven naar det blæser. Det Kit, hvormed Papiret limes sammen og paa Rammerne, giøres af fiin reven ulædsket Kalk, blandet i halv saa meget suur Melk; men man maae bruge den snart, ellers bliver den for haard. Neden under Papiret, i sær hvor det er sammenlimet, fastnagler man en Snor eller Seiglgarn paa begge Sider, som Papiret kan hvile paa, at det ikke skal sønderrives. Det bestryges og paa begge Sider med Linolie, paa det at Regnen kan løbe af og Papiret ikke opblødes.

65